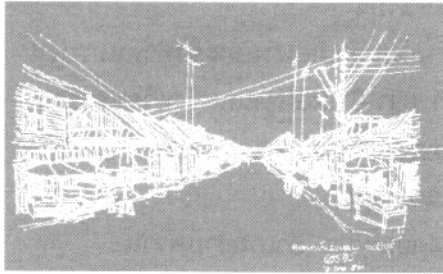

เรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมือง*

Vernacular Shop Buildings in Towns

ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์

อาจารย์ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรม

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมคิด จิระทัศนกุล

อาจารย์ประจำภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรือนค้าขายและตลาดในชุมชนเมืองของภาคกลาง ต่อเนื่องกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออก โดยศึกษาจากการสำรวจภาคสนาม เพื่อนำผลมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลอื่นประกอบกันเป็นคำตอบเกี่ยวกับจุดกำเนิด พัฒนาการ สภาพทางกายภาพและแนวโน้มในอนาคต

Abstract

This is a study of shop and market buildings in town of the central, eastern and western regions of Thailand. Field surveys were carried out and data collected for analysis in order to understand their origins and developments in physical terms and envisage future prospects.

* ได้รับทุนอุดหนุนวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ชุดโครงการความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคกลาง

รายงานย่อ

การศึกษาเรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมืองนี้ มีวัตถุประสงค์จะศึกษาเรือนค้าขายและตลาดในชุมชนเมืองของภาคกลางต่อเนื่องกับภาคตะวันตก และภาคตะวันออกซึ่งมีขอบเขตของพื้นที่กว้างขวางมาก ดังนั้นในโครงการวิจัยนี้จึงได้เลือกพื้นที่ในการศึกษา ในช่วงแรกของการศึกษาเสียก่อน โดยเน้นการสำรวจภาคสนามของเรือนค้าขายและตลาดพื้นถิ่นรวมทั้งสิ้น 17 แหล่งที่ตั้ง ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และนครปฐม เพื่อนำมาวิเคราะห์ผสมผสานกับข้อมูลเอกสารและงานวิชาการอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้คำตอบเกี่ยวกับจุดกำเนิด พัฒนาการ สภาพทางกายภาพ และแนวโน้มในอนาคต

พื้นที่ที่ทำการสำรวจภาคสนาม 17 แหล่งที่ตั้งประกอบด้วย

1. ตลาดท่าช้าง อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี
2. ตลาดศรีประจันต์ อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี
3. ตลาดเก่าห้อง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี
4. ตลาดถนนข้าว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี
5. ตลาดโพธาราม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
6. ตลาดบางแพ อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี
7. ตลาดคู้พยอม อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี
8. ตลาดเจ็ดเสมียน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
9. ตลาดน้ำวัดประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
10. ตลาดหน้าวัดมหาธาตุฯ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี
11. ตลาดวัดเกาะฯ ถนนพานิชเจริญ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

12. ตลาดท่ายาง อำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี

13. ตลาดบ้านแหลม อำเภอบ้านแหลม

จังหวัดเพชรบุรี

14. ตลาดบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

15. ตลาดลำพญา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

16. ตลาดนครชัยศรี อำเภอนครชัยศรี

จังหวัดนครปฐม

17. ตลาดวัดดอนหวาย อำเภอสามพราน

จังหวัดนครปฐม

วิธีการศึกษา

การศึกษาและวิจัยในโครงการนี้เน้นการศึกษาจากการสำรวจภาคสนามเป็นหลัก เพื่อนำมาศึกษาผสมผสานกับเอกสารวิชาการและงานวิจัยเกี่ยวเนื่องต่างๆ อันได้แก่ประวัติการสร้าง ประวัติความเป็นมาของพื้นที่ ความเกี่ยวเนื่องกับเมือง และพัฒนาการโดยรวมของ เมืองและชุมชนที่ส่งผลต่อตลาด และร้านค้าพื้นถิ่นในชุมชนเมืองและข้อมูลสำคัญอีกประเภทหนึ่ง คือข้อมูลจากการสัมภาษณ์ซึ่งต้องการทราบถึงลักษณะการครอบครองอาคาร ระยะเวลาการอยู่อาศัย ลักษณะและอายุของอาคาร ความพึงพอใจในการอยู่ และอาชีพ รวมทั้งแนวโน้มมีการย้ายถิ่นฐานของผู้ครอบครอง

จากการสรุปจากแบบสอบถามพบว่าผู้ครอบครองส่วนใหญ่เกินกว่าร้อยละ 80 ที่อยู่มานานเกิน 20 ปี และในกลุ่มนี้มีประมาณร้อยละ 50 ที่อยู่มานานเกิน 50 ปี และส่วนใหญ่ไม่คิดย้ายถิ่นฐาน มีความพึงพอใจในสภาพความเป็นอยู่ และสภาพอาคารเพียงแต่ไม่แน่ใจในระยะการคงอยู่เพราะส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นเจ้าของเป็นเพียงผู้เช่า ซึ่งเช่าต่อกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ ปัญหาที่ผู้ครอบครองปัจจุบันหวาดหวั่น คือความแปรเปลี่ยนอันเนื่องมาแต่ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งจะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ซึ่งกลุ่มผู้ครอบครองไม่ได้ต้องการ

คำตอบที่ได้จากการศึกษาวิจัย

1. จุดกำเนิด

จุดกำเนิดของเรือนค้าขายและตลาดพื้นถิ่นที่มีอายุการสร้างเกินกว่า 50 ปีจะเหมือนกันทุกแห่ง คือเป็นตลาดที่เริ่มต้นริมน้ำอันเป็นผลมาจากการคมนาคมขนส่งหลักทางน้ำ โดยเฉพาะจากแม่น้ำสายสำคัญของจังหวัดในโครงการอันได้แก่ แม่น้ำสุพรรณบุรี (แม่น้ำท่าจีนช่วงที่ผ่านจังหวัดสุพรรณบุรี) แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำเพชรบุรี และแม่น้ำนครชัยศรี (แม่น้ำท่าจีนช่วงที่ผ่านจังหวัดนครปฐม) หรือลำคลองหลักที่ติดต่อเนื่องกับแม่น้ำสำคัญ เช่น คลองบางแพ คลองดำเนินสะดวก คลองเขาเหลือ เป็นต้น ตลาดเริ่มแรกจะเริ่มจากการจอดเรือค้าขายในแหล่งชุมชนเป็นเบื้องต้น และค่อยๆ ปรับตัวเป็นตลาดนัดริมฝั่ง ซึ่งค่อยๆ พัฒนาเป็นตลาดการรับสินค้าจากเรือ และสินค้าจากพ่อค้าที่เดินทางมาทางบก เมื่อตลาดเป็นที่รู้จักสามารถให้บริการแก่ชุมชนรอบข้างได้ด้วยตัวตลาดก็ขยายตัวรวม ทั้งมีร้านค้าขายกึ่งพักอาศัยสร้างรายล้อมตลาด และมีการขยายตัวตามความสามารถในการให้บริการและความคล่องตัวของการขนส่งสินค้าทางเรือ

2. พัฒนาการ

พบพัฒนาการของเรือนค้าขายและตลาดพื้นถิ่นในสองลักษณะคือพัฒนาการในตัวเองโดยยังยึดการคมนาคมทางน้ำเป็นระบบการขนส่งหลัก ตลาดร้านค้าลักษณะดังกล่าวจะค่อยๆ ปรับตัวจากตลาดริมน้ำ ตลาดน้ำ ตลาดนัด ตลาดสดริมน้ำ มาจนถึงกลุ่มตลาดและร้านค้าซึ่งล้อมรอบด้วยเรือนแถวไม้ชั้นเดียวและสองชั้น เริ่มการพัฒนาเป็นชุมชนค้าขาย มีวัดศาลเจ้าเป็นของชุมชน มีการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนใกล้เคียงส่วนพัฒนาการในอีกลักษณะ

หนึ่ง คืออิทธิพลซึ่งมาจากการพัฒนาโครงการคมนาคมทางบกโดยรวมของรัฐบาล โดยในระยะ 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมาตามแผนพัฒนาฯ ฉบับต่างๆ มีการพัฒนาเครือข่ายการคมนาคม แบบครบวงจรกระจายตัวไปตามพื้นที่ต่างๆ ซึ่งรวมถึงการเข้าถึงตลาดร้านค้าพื้นถิ่นริมน้ำดั้งเดิม ด้วยปัจจัยนี้เองที่เป็นผลต่อการปรับเปลี่ยนระบบการค้าและวงจรชีวิตของตลาดพื้นถิ่นเพราะเมื่อการขนส่งทางบกสะดวกขึ้น การขนส่งทางน้ำแต่เดิมไร้ความหมาย ทำให้รูปลักษณะของสินค้าและจุดขนถ่ายสินค้าแปรเปลี่ยนจากริมน้ำเป็นริมถนนและยังรวมถึงความแปรเปลี่ยนของประเภทสินค้าจากสินค้าการเกษตร และเครื่องใช้ประจำวัน จากแหล่งผลิตที่มีการคมนาคมขนส่งทางน้ำต่อเนื่องกันมาเป็นสินค้าหลากหลาย จากหลายแหล่งผลิต ซึ่งการขนส่งทางบกเข้าถึงลักษณะเด่นของสินค้าเฉพาะแห่งของตลาดเริ่มเลือนหายไป เป็นสินค้าหลากหลายเหมือน ๆ กันไปหมด รวมทั้งการปรับเปลี่ยนจุดขนถ่ายสินค้า จากริมน้ำมาเป็นริมถนนตัดใหม่

3. สภาพทางกายภาพ

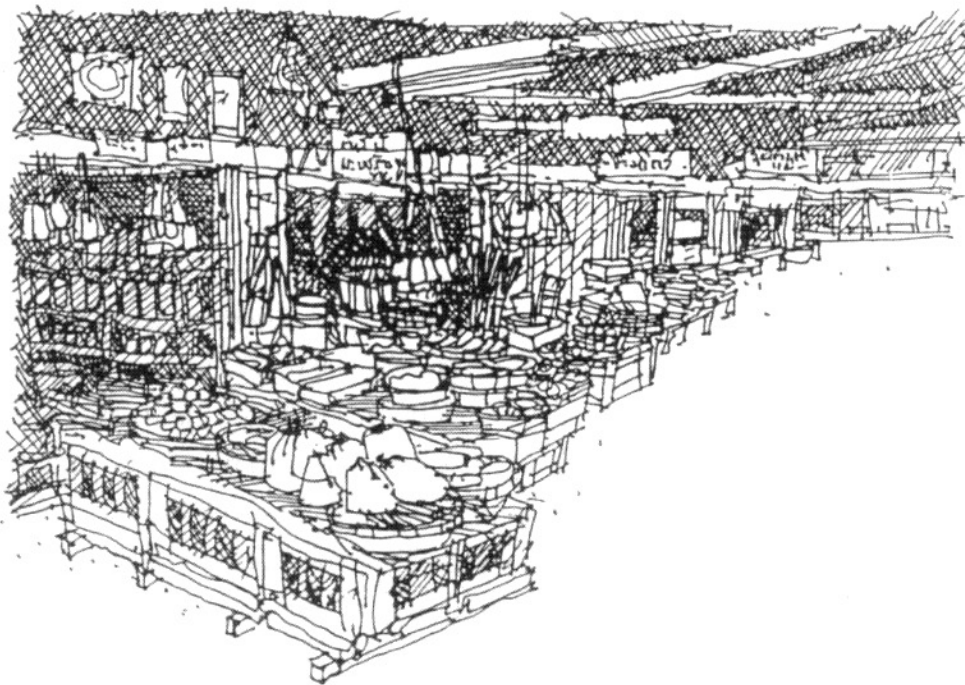
สภาพทางกายภาพของเรือนค้าขาย และตลาดพื้นถิ่นหากเป็นร้านค้าและตลาด ที่มีอายุการสร้างตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไปยังพบเรือนแถวไม้ทั้งชั้นเดียวและสองชั้น บางแห่งเป็นเรือนแถวสร้างกระหนาบทางเดินกลาง ซึ่งมีหลังคาคลุมทางเดินยกสูงขึ้นเหนือระดับหลังคาห้องแถว ลักษณะห้องแถวไม้แบบนี้เห็นได้ชัดว่าชั้นบนใช้พักอาศัย เพราะส่วนใหญ่มีระเบียงพักผ่อนยื่นออกมาด้านหน้าของตัวเรือนหากเป็นเรือนแถวชั้นเดียวมักจะมีควมลึกของห้องมาก เพราะด้านหน้าใช้ค้าขาย ด้านหลังใช้พักอาศัย ชั้นล่างนิยมเปิดเป็นบานเฟี้ยมไม้ซึ่งเปิดได้ตลอดช่วงเสาเรือนค้าขายนี้บางแห่งมีองค์ประกอบตกแต่งที่ประณีต

บรรจง เช่น ช่องลมฉลุลาย และระเบียงมีลวดลาย ตกแต่งสำหรับตัวตลาดสด จะเป็นโครงสร้างไม้หลังคามุงสังกะสีหรือกระเบื้อง และเปิดโล่งสภาพของเรือนค้าขายผันแปรไปตามช่วงเวลา การสร้างบางแห่ง เมื่อเรือนเก่าผุพังลงก็สร้างเรือนไม้ขึ้นมาใหม่ ซึ่งรูปแบบเปลี่ยนแปลงไป แต่บางแห่งปรับเปลี่ยนเป็นตึกแถว พร้อมเปลี่ยนตำแหน่งมาสร้างริมถนนตัดใหม่

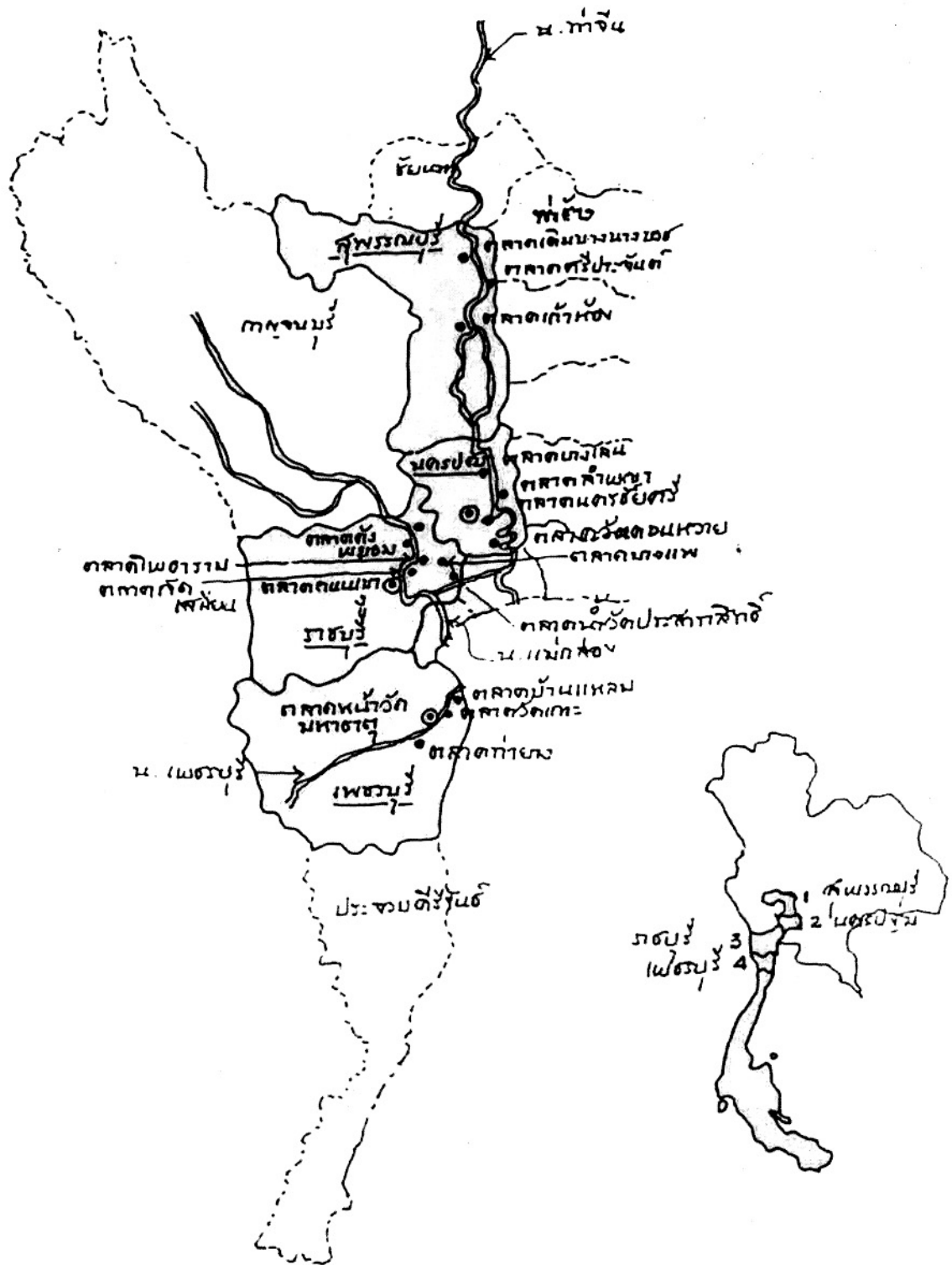
4. แนวโน้มในอนาคต

แนวโน้มในอนาคตของการคาดการณ์ในการคงอยู่ของเรือนแถวค้าขาย และตลาดพื้นถิ่นจะมีศักยภาพในการคงอยู่ได้ใน 2 กรณี คือ กรณีแรกในพื้นที่ที่อยู่อาศัยและผู้ประกอบการมีพลังในการรวมตัวเพื่อเก็บรักษามรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่ของ

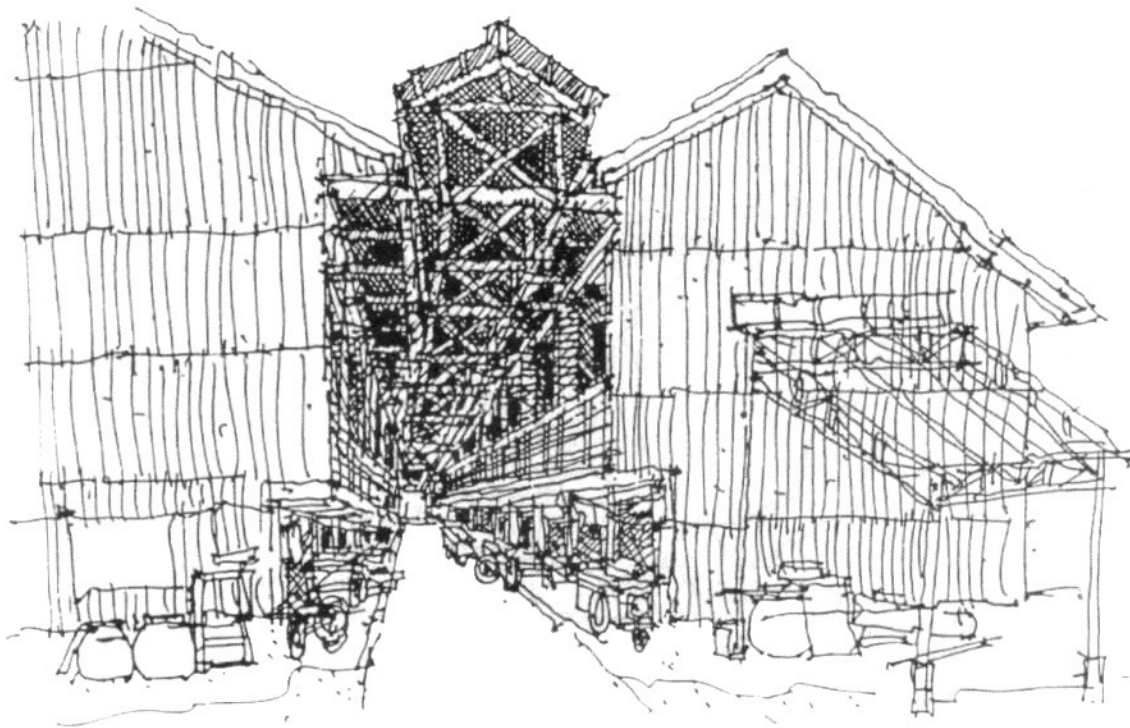
รัฐที่รับผิดชอบตระหนักในคุณค่าของตลาดและเรือนค้าขายพื้นถิ่นที่ตนรับผิดชอบ กรณีที่สอง คือพื้นที่ที่แหล่งที่ตั้งและสินค้าที่ขายในตลาดมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ไม่สามารถหาซื้อได้ในตลาดอื่นๆ หรือศูนย์การค้าสมัยใหม่ได้ เช่น ตลาดวัดดอนหวาย อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นต้นนอกจากปัจจัยทั้ง 2 ข้อมดังกล่าวแล้วศักยภาพการคงอยู่แบบดั้งเดิมของตลาดและเรือนค้าขายพื้นถิ่นเป็นไปได้ยากยิ่ง พร้อมทั้งมีแนวโน้มจะเปลี่ยนรูปลักษณะจากเรือนค้าขายพื้นถิ่นที่เป็นเรือนแถวไม้กลายเป็นตึกแถวสมัยใหม่ หรือปรับเปลี่ยนเป็นศูนย์การค้าสมัยใหม่ด้วย เพราะไม่สามารถจะแข่งขันทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม จากกระแสความเปลี่ยนแปลงโดยรวมได้ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายยิ่ง

ตลาดวัดดอนหวาย สามพราน นครปฐม
อรศิริ ปาณินท์
๓๓ มิ.ย. ๖๖

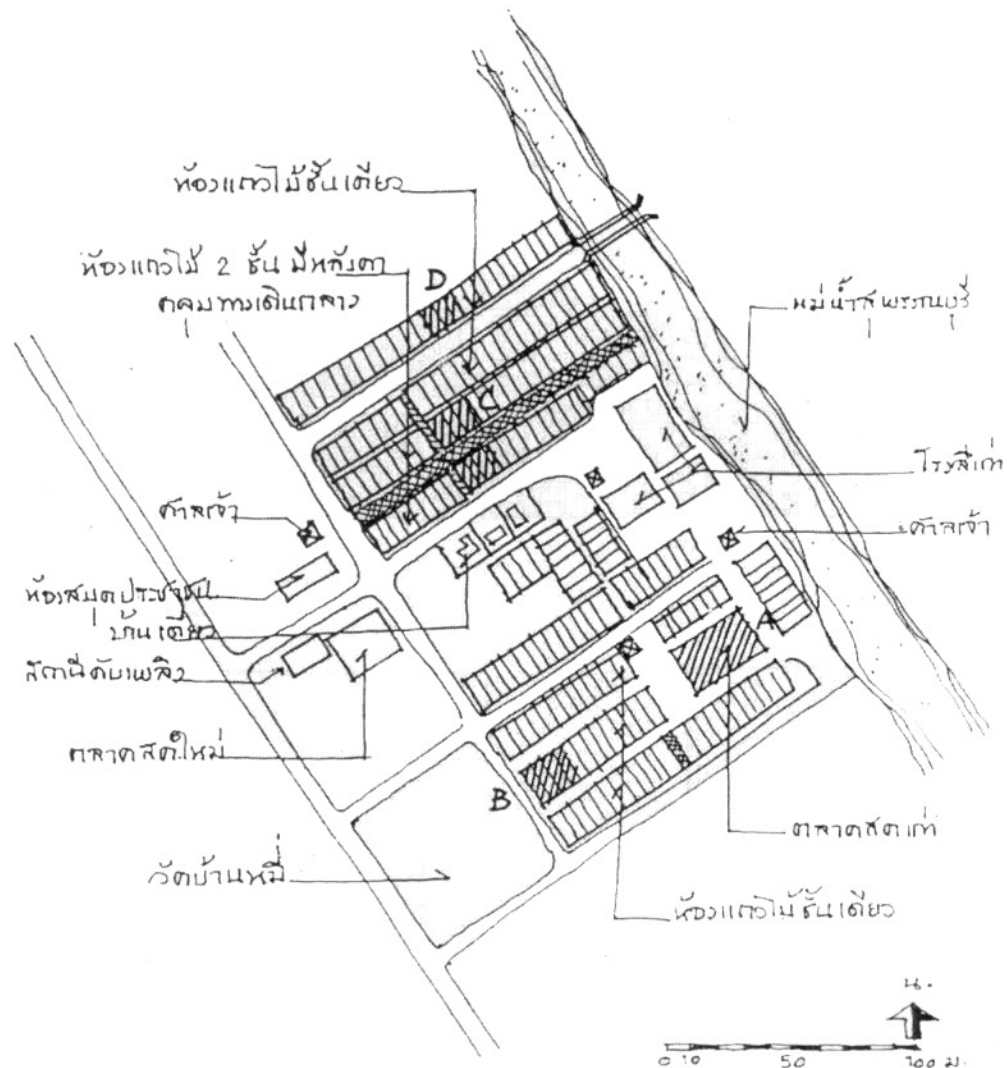
- แผนที่ 1 • แสดง ตำแหน่งของตลาดและร้านค้าพื้นถิ่นที่ทำการสำรวจ
 ที่มา • แผนที่ทางหลวง 2543

ตลาดนัด หอศิลป์
0505
30 พย 56

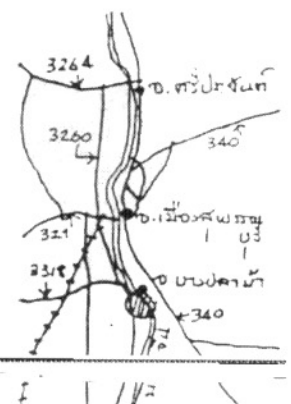

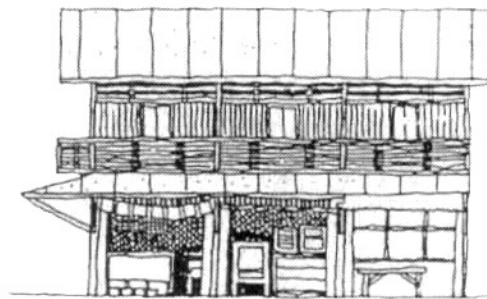
ที่เรือนตลาดนัด หอศิลป์
0505
30 พย 56

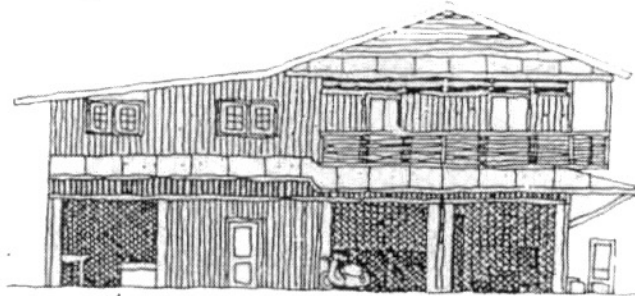
แผนผัง 1 • แผนผังตลาดเก่าห้อง ๑๐. บางปาล์ม จ.สุพรรณบุรี
• ที่มา จากการทำภาพทางกายภาพ ๕ ตุลาคม ๒๕๔๓

กลุ่มอาคารที่ใช้เงินเหรียญเย็บตา									
A	B	C	D	E	F	G	H	ชั้นเดียว	แผนผัง 1

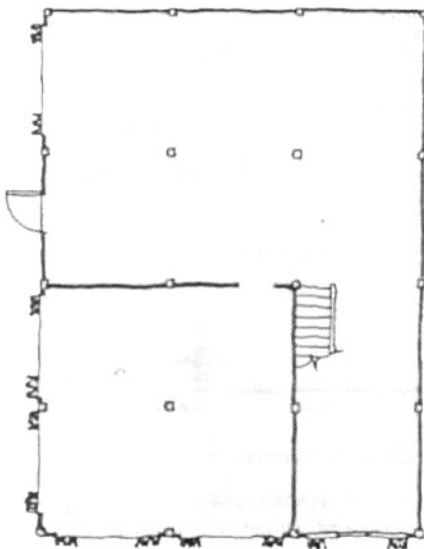

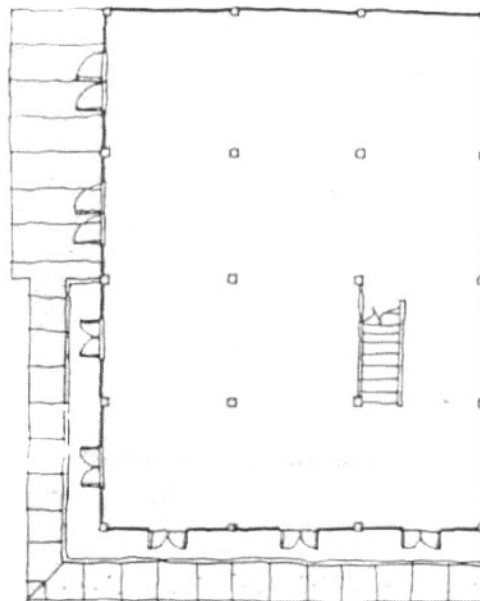
• รูปถ่ายท้าย

• รูปด้านหน้า

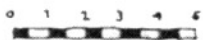

• พื้นชั้นล่าง

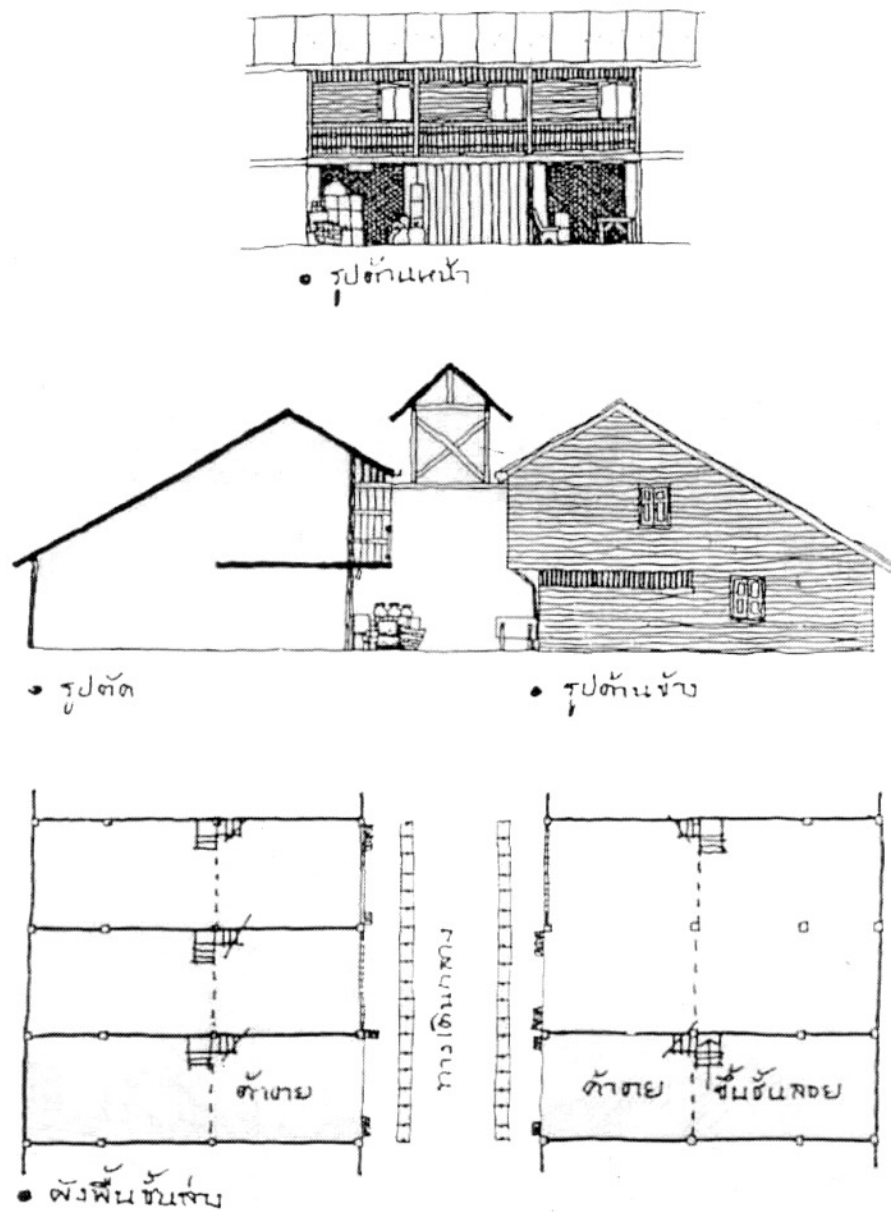

• พื้นชั้นบน

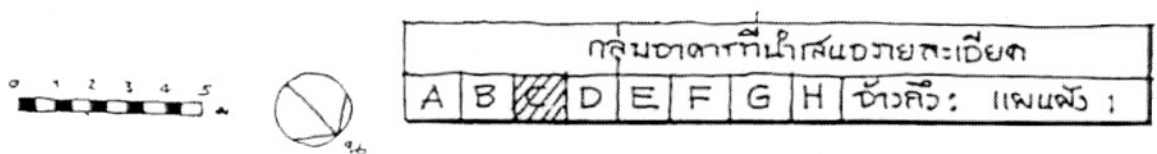
รูป 1 ผังพื้นและรูปด้านของอาคาร B ในแผนผัง 1

กลุ่มอาคารที่นำเสนอรายละเอียด							
A	B	C	D	E	F	G	H
ตัวชี้ : แผนผัง 1							

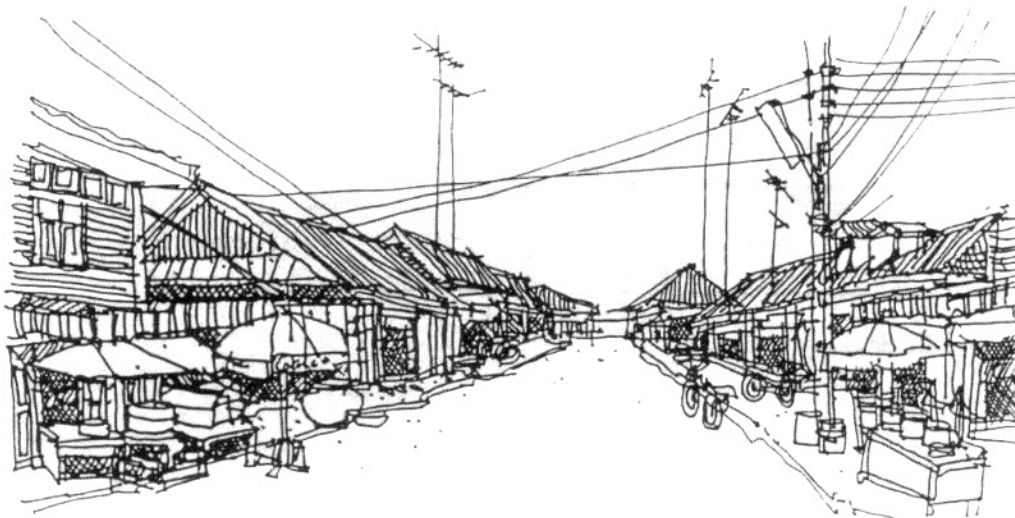

รูป 2 ผังพื้นที่และรูปด้านของอาคาร C ในแผนผัง 1

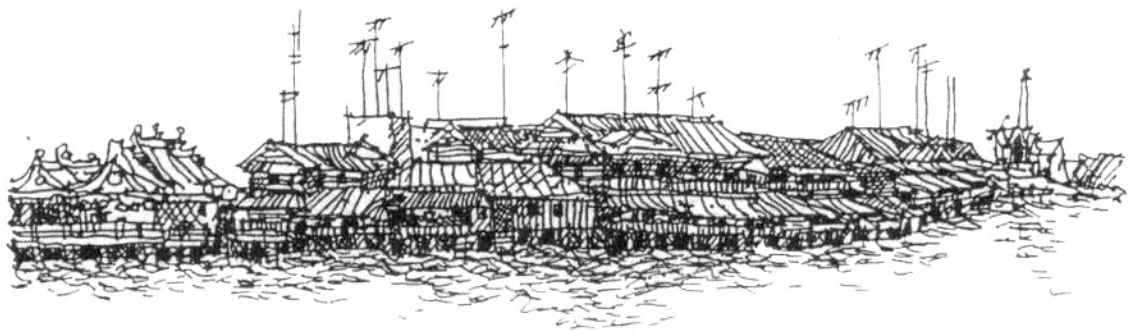
ตลาดท่าเตียน เพชรบุรี
0505
7 ธค 53

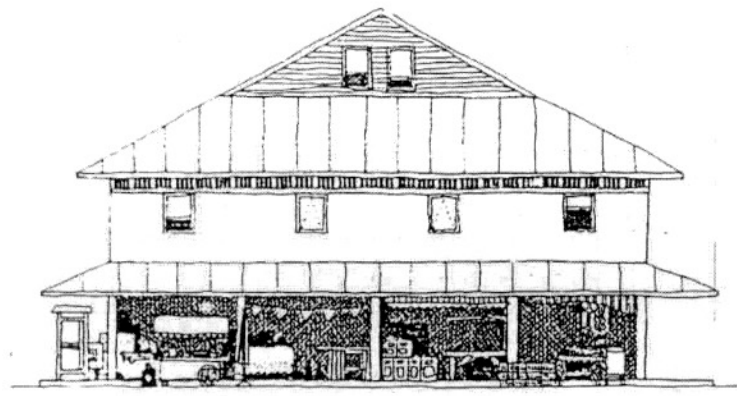
ตลาดบ้านแหลม เพชรบุรี
0505
7 ธค 53

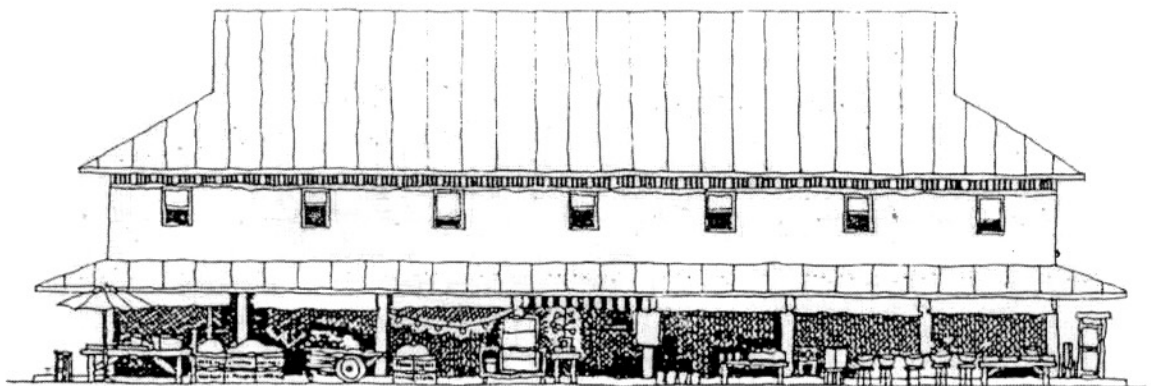
ตลาดท่าจีน ไถ่ลอมบงไถ่ลอมบง
ลพบุรี (๑๖๖)
๕ ม. ๓๓.

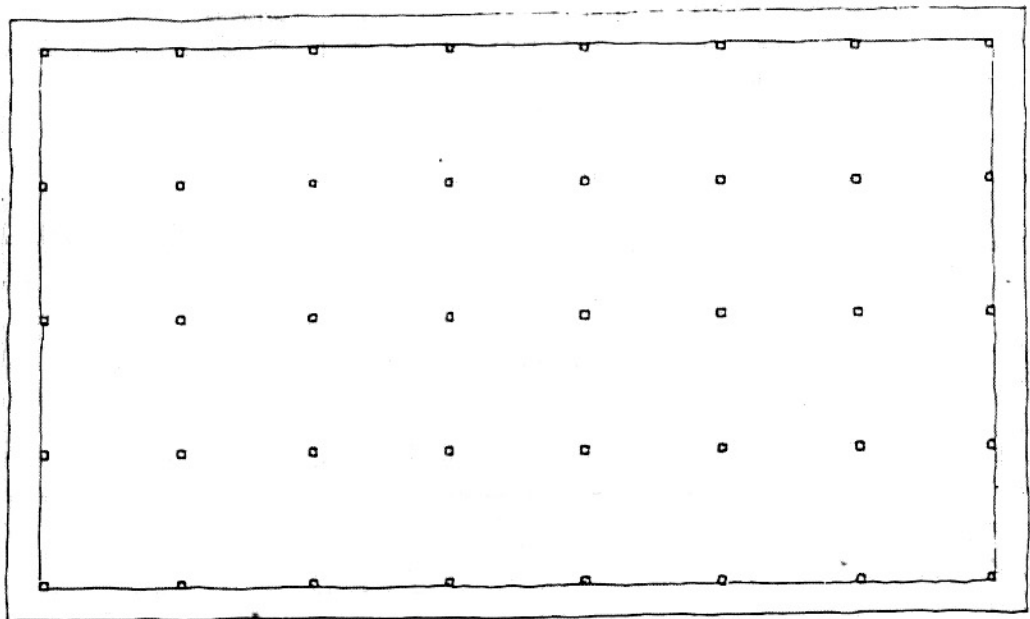
ตลาดศรีประจันต์ ลพบุรี
๑๖๖
๕ ม. ๓๓

• รูปท้นหน้า

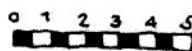

• รูปท้นตัว

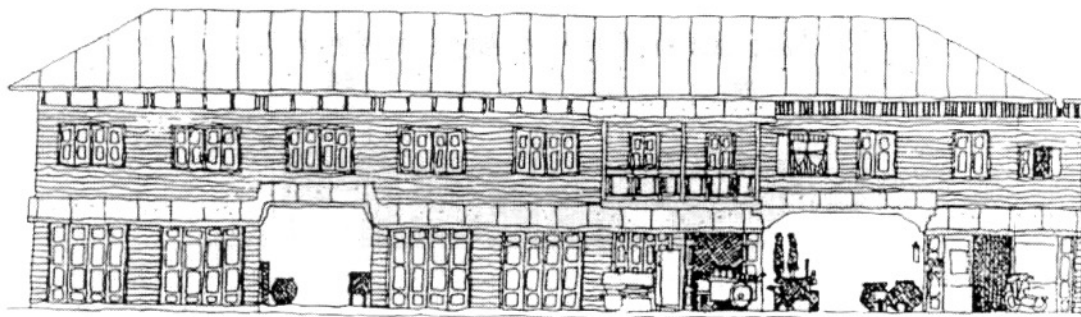

• พัวพื้น

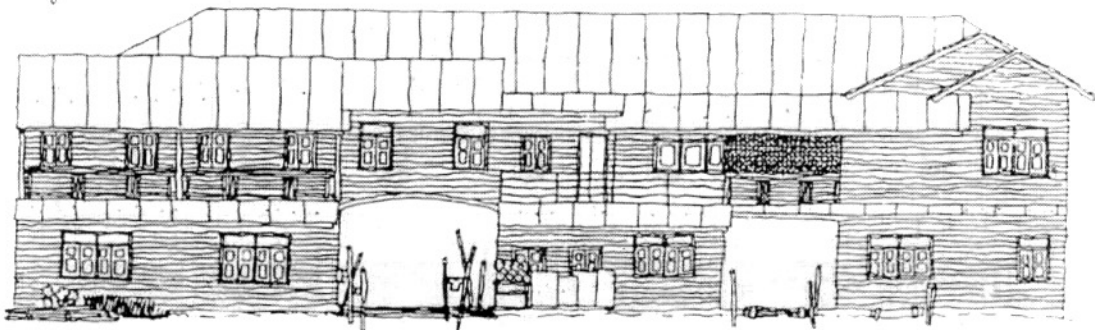
รูป 3 มังพื้นและรูปด้านของอาคาร A ในแผนผัง 2

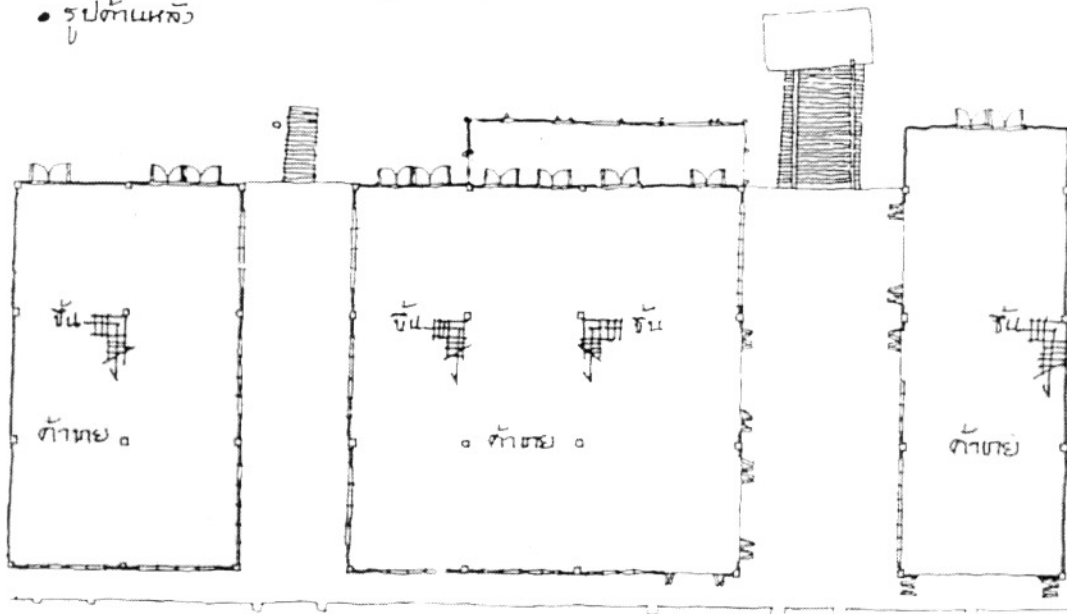
กลุ่มอาคารที่นำเสนอภายหลัง=เขียว							
B	C	D	E	F	G	H	ตัวทิว : แผนผัง 2

• รูปด้านหน้า

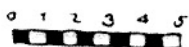

• รูปด้านหลัว

• ผังพื้นที่ชั้นล่าง

รูป 4 ผังพื้นที่และรูปด้านของอาคาร C ในแผนผัง 2

กลุ่มอาคารที่นำเสนอรายละเอียด							
A	B	C	D	E	F	G	H

ชั้นที่ 2 : แผนผัง 2

บรรณานุกรม

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- เนาว์ เนาว์รุ่งโรจน์. "สามช่วงภาพเมืองเพชรบุรีเล่าถึงเมืองเพชรบุรีผ่านภาพถ่าย" ใน เพชรบุรี. กรุงเทพฯ : ด้านสหวิชาการพิมพ์, 2536.
- พรชัย สัจจิตต์. "สภาพแวดล้อมและร่องรอยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ในบริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง จังหวัดเพชรบุรี" ใน ลุ่มน้ำแม่กลอง : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์เศ พรินติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, 2535.
- พรพจน์ สุขเกษม และคณะ. รายงานวิจัยเรื่อง "การศึกษาชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยา" กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มปป.
- พรพจน์ สุขเกษม. และคณะ. รายงานวิจัยเรื่อง "จังหวัดนครปฐม : โครงการรักษาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว" ทฤษฎีและงานวิจัยจากสำนักงบประมาณ, 2544.
- ศรันย์ ทองปาน. "เมืองประวัติศาสตร์ นครวัฒนธรรม" ใน เพชรบุรี. กรุงเทพฯ : ด้านสหวิชาการพิมพ์, 2536.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. "ลุ่มน้ำแม่กลอง" ใน ลุ่มน้ำแม่กลอง : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : บริษัทอัมรินทร์ พรินติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, 2535.
- ส. พรวายน้อย. เกิดในเรือ. กรุงเทพฯ : ด้านสหวิชาการพิมพ์, 2537.
- สิทธิพร ภิรมย์ธีร และคณะ. โครงการศึกษาลุ่มน้ำท่าจีน : การศึกษาเพื่อวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองในจังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดชัยนาท. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534.
- สุภาภรณ์ ดันตลารักษ์. การศึกษาลุ่มน้ำท่าจีน การสำรวจศึกษาข้อมูลเบื้องต้น : การศึกษาประวัติศาสตร์สมัยใหม่-ประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำท่าจีน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.
- สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำแม่กลอง" ใน ลุ่มน้ำแม่กลอง : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์เศพรินติ้งเซ็นเตอร์ จำกัด, 2535.
- สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์. เทียนนครปฐม. กรุงเทพฯ : สุริยวิทยาสาน, 2542.
- สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. น้ำกับลักษณะไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2527.
- เสฐียรโกเศศ. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตแต่งงาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศึกษิตสยาม, 2539.

อรศิริ ปาณินท์. "ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการอยู่" ใน ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2534.

อรศิริ ปาณินท์. "บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่นที่สุพรรณบุรีและอ่างทอง" ใน บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

อรศิริ ปาณินท์. "บ้านไทยและชีวิตผู้คนบนเส้นทางอยุธยา สุพรรณบุรี อ่างทอง". อนุสาร อสท. ปีที่ 38 ฉบับที่ 3 ตุลาคม 2540.

ฤทัย ใจจงรัก. "เรือนไทยภาคกลาง" ใน เรือนไทย. กรุงเทพฯ : บริษัท ฉลองรัตน์ จำกัด, 2536.

ฤทัย ใจจงรัก. เรือนไทยเดิม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.